

Ir. W.H. Damen

No. 2.39

DE TUINBOUW IN NOORD-LIMBURG II

(Veranderingen in bedrijfstype bij enkele groepen van bedrijven)

Lrb

2.39A

depl

Februari 1972

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Streekonderzoek

388746 dl.2

Inhoud

	Blz.	
WOORD VOORAF	5	
HOOFDSTUK I	DOEL EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK	7
HOOFDSTUK II	DE BEDRIJVEN MET TUINBOUW IN 1963 EN 1968	9
	§ 1. Typering van de bedrijven met tuinbouw	9
	§ 2. De bedrijven in het onderzoek	10
	§ 3. De bedrijven met tuinbouw naar type	11
HOOFDSTUK III	VERANDERINGEN OP DE BEDRIJVEN MET TUINBOUW IN DE PERIODE 1963-1968	13
	§ 1. De bedrijven met in 1963 en 1968 hetzelfde bedrijfshoofd (hoofdberoep landbouwer of tuinder)	13
	§ 2. De overgedragen bedrijven met in beide jaren een landbouwer of tuinder als bedrijfshoofd	18
	§ 3. De bedrijven, waarvan het bedrijfshoofd van hoofdberoep is veranderd	19
HOOFDSTUK IV	DE INVLOED VAN ENKELE FACTOREN BIJ VERANDERINGEN IN DE OPZET VAN BEDRIJVEN, MET IN 1963 en 1968 HETZELFDE BEDRIJFSHOOFD	23
	§ 1. De leeftijd van het bedrijfshoofd	23
	§ 2. De verandering in de arbeidsbezetting	24
	§ 3. De verandering in oppervlakte cultuurgrond	25
	§ 4. De aanwezigheid van een meewerkende zoon	25
	§ 5. Andere factoren	26
HOOFDSTUK V	ENKELE KENMERKEN VAN DE OPGEHEVEN EN NIEUW-GESTICHTE BEDRIJVEN EN VAN BEDRIJVEN, DIE TUINBOUW HEBBEN AFGESTOTEN OF ERMEE ZIJN BEGONNEN	28
	§ 1. Het bedrijfstype	28
	§ 2. De productieomvang in sbe	29
	§ 3. De vaste arbeidsbezetting	29
	§ 4. De leeftijd van de bedrijfshoofden	30
SAMENVATTING		31
BIJLAGEN		37

Woord vooraf

In het kader van het onderzoek naar de tuinbouw in het zuiden van het land, werd in Noord-Limburg een onderzoek uitgevoerd naar de structuur van de bedrijven met tuinbouw en de veranderingen die daarin zijn opgetreden tussen 1963 en 1968.

De aanleiding voor dit onderzoek is de toenemende betekenis van de tuinbouw in dit gebied; in 1969 werden in Noord-Limburg voor 125 miljoen gulden tuinbouwprodukten bij de veilingen aangevoerd en voor ongeveer 35 miljoen gulden direct aan de handel verkocht.

De resultaten van dit onderzoek zijn in twee rapporten neergelegd. Het inmiddels gepubliceerde deel I beschrijft de ontwikkeling van de tuinbouw in Noord-Limburg tussen 1959 en 1969 en geeft een overzicht van de bedrijven met tuinbouw in 1963 en 1968.

Deel II gaat verder in op de veranderingen per bedrijf in de samenstelling van de tuinbouw tussen 1963 en 1968. Daarnaast worden onder andere de bedrijven, die tussen 1963 en 1968 zijn opgeheven of nieuw gesticht beschreven naar type, bedrijfsgrootte en leeftijd van het bedrijfs-
hoofd.

Naar de champignon telers en hun bedrijven is een afzonderlijk onderzoek ingesteld, waarvan de resultaten zijn gepubliceerd in "De champignonteelt in Noord-Limburg".

Het onderzoek werd verricht door ir. W.H. Damen, gestationeerde van de afdeling Streekonderzoek in Limburg. Bij de voorbereiding van het onderzoek en bij de verzameling van de gegevens werd veel medewerking ondervonden van de medewerkers van het Consulentenschap voor de Tuinbouw en van de Stichting tot uitvoering van Landbouwmaatregelen.

De Directeur,

(A. Maris)

Den Haag, februari 1972

HOOFDSTUK I

Doel en uitvoering van het onderzoek

Het doel van dit gedeelte van het onderzoek is drieledig, nl.:

- a. verschaffen van inzicht in de veranderingen in de samenstelling van de tuinbouw per bedrijf in de periode 1963-1968;
- b. onderzoek naar de betekenis van enkele factoren, die bij de verandering van bedrijfstype een rol spelen, zoals leeftijd en aanwezigheid van meewerkende (zoon(s));
- c. onderzoek naar de structuur van de tuinbouw op bedrijven, die tussen 1963 en 1968 zijn opgeheven, bedrijven die nieuw zijn gesticht, bedrijven die de tuinbouw hebben afgestoten en bedrijven die met tuinbouw zijn begonnen.

Bij de uitvoering van dit onderzoek werd gebruik gemaakt van de gegevens van de meitellingformulieren. In het onderzoek werden die bedrijven opgenomen, die in 1963 of in 1968 tuinbouwgewassen hadden en groter waren dan 10 sbe. In beide jaren werd een steekproef genomen van 1 op 10, waarbij de mogelijkheid werd uitgesloten dat een bedrijf in beide steekproeven voorkomt. Deze publikatie betreft, evenals deel I, bedrijven welke als hoofdberoep werden uitgeoefend.

Van de bedrijven in beide steekproeven werden de mei-inventarisatiegegevens overgenomen. Vervolgens werd voor bedrijven, die in 1963 in de steekproef vielen, nagegaan of deze in 1968 nog aanwezig waren. Voor bedrijven in de steekproef van 1968 werd dezelfde procedure gevolgd met betrekking tot 1963.

Door deze werkwijze zijn van een groot aantal bedrijven gegevens bekend zowel van 1963 als van 1968.

De bedrijven, die in 1963 wel en in 1968 niet aanwezig waren, zijn in de tussenliggende periode opgeheven en de bedrijven, die wel in 1968 maar niet in 1963 aanwezig waren, zijn nieuw gesticht. Verder hebben een aantal bedrijven tussen 1963 en 1968 de tuinbouw op hun bedrijf afgestoten of aangetrokken. Van de genoemde groepen van bedrijven zijn gegevens van één jaar opgenomen.

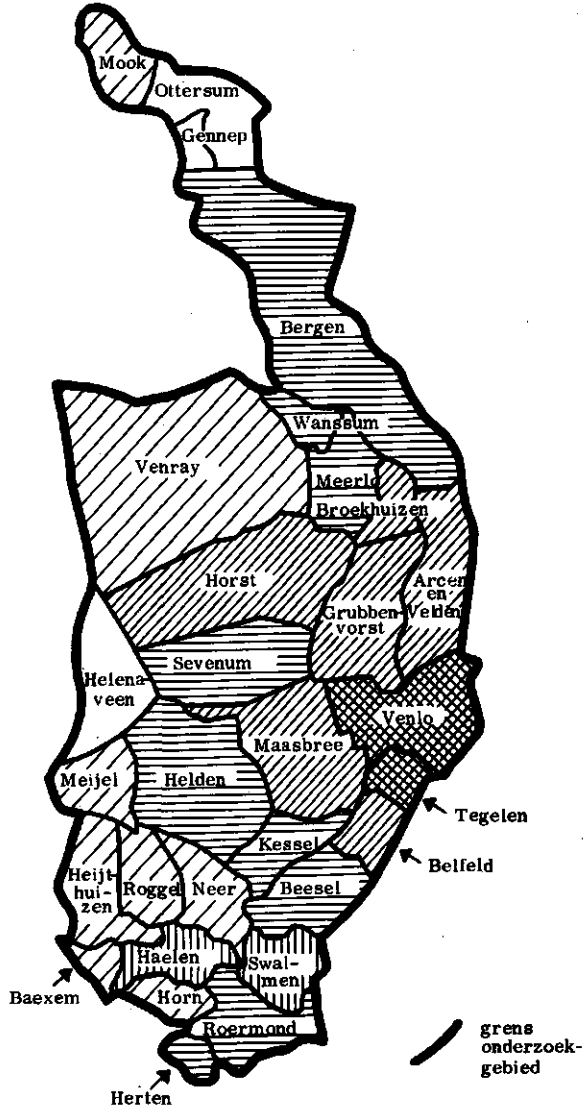
Het gebied van onderzoek is Noord-Limburg, bestaande uit de twee landbouwgebieden westelijk Noord-Limburg en de noordelijke Maasvallei. Deze twee landbouwgebieden, waarvan de zuidelijke grens samenvalt met de zuidgrens van de gemeenten Wessems, Herten en Roermond omvatten 38 gemeenten. De overige grenzen van het gebied vallen samen met de provinciegrens van Limburg.

Besloten werd om gemeenten, waar het tuinland minder dan 5% van de oppervlakte cultuurgrond omvatte of 5 waar minder dan 10% van de bedrijfshoofden tuinder was, buiten het onderzoek te laten. Dit betrof Beegden, Heel, Wessems, Thorn, Hunsel, Grathem, Stramproy, Weert en Nederweert.

Hoewel de gemeenten Gennep en Ottersum evenmin aan de genoemde criteria voldeden, zijn zij toch in het onderzoek opgenomen vanwege de betekenis van de champignonteelt.

De tuinbouw in de gemeente Deurne, die geconcentreerd is in Helena-veen, sluit zeer nauw aan bij de tuinbouw in Noord-Limburg. Mede op verzoek van de Commissie Sociaal-economisch onderzoek van de Provinciale raad voor de bedrijfsontwikkeling werd daarom besloten het kerkdorp Helenaveen in het onderzoek op te nemen.

Het gebied van onderzoek is aangegeven op kaart 1.

HOOFDSTUK II

De bedrijven met tuinbouw in 1963 en 1968

§ 1. Typering van de bedrijven met tuinbouw

Voor de typering werden twee indelingscriteria gehanteerd:

- het aandeel van de tuinbouw in de totale produktieomvang van het bedrijf;
- het aandeel van één van de takken van tuinbouw in de produktieomvang van de tuinbouw van het bedrijf.

De produktieomvang werd gemeten in standaardbedrijfseenheden (sbe) 1).

Op basis van het aandeel van de tuinbouw in de totale produktieomvang werden 4 hoofdtypen onderscheiden:

- A. Landbouwbedrijven met weinig tuinbouw (minder dan 10% van de produktieomvang in sbe voor tuinbouw);
- B. Landbouwbedrijven met enige tuinbouw (10- < 40% tuinbouw);
- C. Gemengde land- en tuinbouwbedrijven (40- < 70% tuinbouw);
- D. Tuinbouwbedrijven (\geq 70% tuinbouw).

In dit onderzoek gaat het in de eerste plaats om de tuinbouw. Daarom is de landbouw niet verder onderverdeeld.

De tuinbouw is verdeeld in de volgende produktietakken:

1. groente in de volle grond;
2. groente onder glas (inclusief fruit onder glas) 2);
3. bloemen onder glas (inclusief bloemen in de volle grond) 2);
4. boomkwekerijgewassen (inclusief boomkwekerij onder glas) 2);
5. pit- en steenvruchten;
6. kleinfruit;
7. bloembollen;
8. tuinbouwzaden.

Bij de onderverdeling van de vier hoofdtypen in een aantal typen is uitgegaan van het aandeel, dat één van de genoemde produktietakken heeft in de tuinbouw op dat bedrijf.

-
- 1) Standaardbedrijfseenheden zijn verhoudingsgetallen voor de omvang van de toegevoegde waarde per eenheid voortgebracht produkt. In bijlage 1 zijn de sbe van een aantal gewassen en diersoorten opgenomen.
 - 2) Fruit- en boomkwekerij onder glas en bloemen in de volle grond komen nauwelijks voor en zijn daarom bij de meest passende produktierichting gevoegd.

A. De landbouwbedrijven met weinig tuinbouw

Het hoofdtype A is niet onderverdeeld; de tuinbouw op deze bedrijven is van zo'n geringe betekenis, dat het weinig zinvol is deze nader te specificeren.

B. De landbouwbedrijven met enige tuinbouw worden verdeeld in:

- B1 = landbouwbedrijven met groente in de volle grond;
op deze bedrijven bestaat meer dan 90% van de tuinbouwproductie uit groente in de volle grond;
- B2 = "overige" landbouwbedrijven met enige tuinbouw.

C. De gemengde land- en tuinbouwbedrijven worden verdeeld in:

- C1 = gemengde bedrijven met uitsluitend of overwegend groente in de volle grond; $\geq 50\%$ van de tuinbouw bestaat uit groente in de volle grond;
- C2 = "overige" gemengde land- en tuinbouwbedrijven.

D. De tuinbouwbedrijven zijn verdeeld in:

- D1 = vollegroondsgroentebedrijven: $\geq 70\%$ van de tuinbouwproductie bestaat uit groente in de volle grond;
- D2 = glasgroentebedrijven: $\geq 70\%$ groente onder glas;
- D3 = bloemkwekerijen: $\geq 70\%$ bloemen onder glas;
- D4 = boomkwekerijen: $\geq 70\%$ boomkwekerijgewassen;
- D5 = fruitteeltbedrijven: $\geq 70\%$ pit- en steenvruchten;
- D6 = bedrijven met zowel groente in de volle grond als onder glas; 30-70% groente in de volle grond en/of onder glas;
- D7 = overige tuinbouwbedrijven.

§ 2. De bedrijven in het onderzoek

In 1963 kwamen via de steekproef 595 bedrijven ≥ 10 sbe met een landbouwer of tuinder als bedrijfshoofd in het onderzoek; in 1968 waren dat er 444.

Door de wijze van verzamelen van de gegevens, zoals in hoofdstuk I is omschreven, was het mogelijk in tabel 1 enige groepen van bedrijven te onderscheiden.

Van de bedrijven met tuinbouw, die in 1968 nog hetzelfde bedrijfshoofd hadden als in 1963, kunnen de gegevens van beide jaren worden vergeleken.

Van de 595 bedrijven in 1963 heeft 13% de tuinbouw afgestoten, 14% is opgeheven of kleiner geworden dan 10 sbe, terwijl op 8% van deze bedrijven het bedrijfshoofd een hoofdberoep "buiten" de landbouw heeft gekozen.

Van de 444 bedrijven in 1968 heeft daarentegen slechts 2% na 1963 tuinbouw in het bouwplan opgenomen, 10% was na 1963 gesticht of groter geworden dan 10 sbe, terwijl op 3% van deze bedrijven het bedrijfshoofd tussen 1963 en 1968 landbouwer of tuinder is geworden.

Tabel 1. De bedrijven ≥ 10 sbe van landbouwers en tuinders 1) in de steekproef van 1963 en 1968

Groepen van bedrijven	Aant. bedrijven in	
	1963	1968
Bedr. met in 1963 en 1968 hetzelfde bedrijfshoofd		
In beide jaren agrariër		
in beide jaren tuinbouw	359	355
in 1968 geen tuinbouw meer	79	
in 1963 nog geen tuinbouw		10
In 1968 geen agrariër meer	46	
In 1963 nog geen agrariër		13
Bedr. met in 1963 en 1968 een ander bedrijfshoofd,		
in beide jaren agrariër en in beide jaren tuinb.	26	23
Opgeheven bedrijven 2)	85	
Nieuw gestichte bedrijven 3)		43
Alle bedrijven in de steekproef	595	444

1) Bedrijfshoofden met als hoofdberoep landbouwer of tuinder worden als agrariërs aangeduid.

2) Inclusief bedrijven in 1968 < 10 sbe.

3) Inclusief bedrijven in 1963 < 10 sbe.

§ 3. De bedrijven met tuinbouw naar type

Uit tabel 1 blijkt dat in de periode 1963-1968 het aantal bedrijven met tuinbouw met 25% is afgenomen. Dit was vooral het gevolg van het feit dat meer bedrijven de tuinbouw hebben afgestoten dan aangetrokken en dat meer bedrijven met tuinbouw werden opgeheven dan gesticht. Daarnaast is het aantal bedrijven verminderd, doordat meer bedrijfshoofden een hoofdberoep buiten de landbouw kozen dan omgekeerd.

Voorts is op verschillende bedrijven de samenstelling van de tuinbouw veranderd, waardoor deze bedrijven tussen 1963 en 1968 van type zijn veranderd. Tabel 2 geeft de resultante van al deze ontwikkelingen.

Hieruit blijkt dat er aanzienlijke verschuivingen hebben plaatsgehad. Zo daalde het percentage gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C) en landbouwbedrijven met enige tuinbouw (B). Het percentage tuinbouwbedrijven (D) en landbouwbedrijven met weinig tuinbouw (A) steeg daarentegen. Het aandeel van de vollegrondsgroentebedrijven (D1), de gemengde land- en tuinbouwbedrijven met groenten (C1) en de "overige" landbouwbedrijven met enige tuinbouw (B2) verminderde aanzienlijk, maar dat van de glasgroentebedrijven (D2) nam daarentegen zeer sterk toe.

Tabel 2. De bedrijven ≥ 10 sbe van landbouwers of tuinders in de steekproeven van 1963 en 1968 naar bedrijfstype

	Bedrijven		Verandering in %
	aantal in 1963	voorheen in 1963 1968	
A. landbouwbedrijven met < 10% tuinbouw	53	52 9 12	- 2
B. landbouwbedrijven met 10-40% tuinbouw			
B1 met groente	124	90 21 21	- 27
B2 met overige tuinbouw	69	30 11 6	- 56
C. bedrijven met 40-70% tuinbouw			
C1 met groente	88	38 15 9	- 57
C2 met overige tuinbouw	25	21 4 4	- 16
D. tuinbouwbedrijven met $\geq 70\%$ tuinbouw			
D1 groente in de volle grond	70	28 12 6	- 60
D2 groente onder glas	45	93 7 21	+ 107
D3 bloemkwekerij	-	5 1	+
D4 boomkwekerij	21	16 4 4	- 24
D5 fruitteelt	11	15 2 3	+ 36
D6 groente volle grond en onder glas	68	42 11 9	- 38
D7 overige tuinbouw	21	14 4 4	- 33
Alle bedrijven met tuinbouw	595	444 100 100	- 25

HOOFDSTUK III

Veranderingen op de bedrijven met tuinbouw in de periode 1963-1968

§ 1. De bedrijven met in 1963 en 1968 hetzelfde bedrijfshoofd, (hoofdberoep landbouwer of tuinder)

Voor vergelijking van de tuinbouw per bedrijf in 1963 en 1968 komen de bedrijven in aanmerking met in beide jaren hetzelfde bedrijfshoofd (zie hoofdstuk II, paragraaf 2). Een bedrijf kan tussen 1963 en 1968 zodanig van opzet zijn veranderd, dat het in 1968 tot een ander type behoort dan in 1963. Deze verandering in de bedrijfsopzet kan ingrijpend geweest zijn maar ook bij een geringe wijziging in de opzet kan al een verandering van type optreden.

Een eerste inzicht in de veranderingen verkrijgt men door de bedrijven te rangschikken naar hoofdtype in 1963 en 1968 (tabel 3). Dan blijkt dat 74% niet van hoofdtype is veranderd; 18% heeft zoveel tuinbouw afgegoten, dat ze in een hoofdtype met minder tuinbouw is gekomen, terwijl 8% van de bedrijven zoveel meer tuinbouw op het bedrijf hebben gekregen, dat ze naar een hoofdtype met meer tuinbouw is overgegaan.

Tabel 3. De bedrijven met in 1963 en 1968 hetzelfde bedrijfshoofd naar de veranderingen per hoofdtype (in procenten)

Hoofdtype in 1963	Hoofdtype in 1968				Alle bedr. in 1963
	A	B	C	D	
A. landbouwbedr., < 10% tuinbouw	<u>3</u>	2	0	0	5
B. landbouwbedr. met enige tuinb.	7	<u>19</u>	3	0	29
C. gemengde land- en tuinbouwbedr.	1	8	<u>9</u>	3	21
D. tuinbouwbedrijven	0	0	2	<u>43</u>	45
Alle bedrijven in 1968	11	29	14	46	100

Verandering komt het meest voor bij de gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C) en het minst bij de tuinbouwbedrijven (D). De overgang naar een ander hoofdtype betreft in verreweg de meeste gevallen een overgang naar het naastliggende hoofdtype.

Tabel 3 laat een zelfde tendentie zien als tabel 2, namelijk een toename van het percentage landbouwbedrijven (A) en de tuinbouwbedrijven (D) en een afneming van het percentage gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C). Het percentage landbouwbedrijven met enige tuinbouw (B) is in 1963 en 1965 gelijk, hoewel volgens tabel 2 de betekenis is gedaald.

Dit laatste is vooral een gevolg van het feit, dat naar verhouding meer landbouwbedrijven met enige tuinbouw (B) de tuinbouw hebben afgestoten dan bedrijven van een ander type 1).

Belangrijker dan de verandering naar hoofdtype is de verandering naar type. Een eerste indruk hiervan geeft tabel 4.

Het aantal gespecialiseerde glasgroentebedrijven (D2) en het aantal landbouwbedrijven met weinig tuinbouw (A) is sterk toegenomen. De gemengde land- en tuinbouwbedrijven met vollegrondsgroenten (C1), de vollegrondsgroentebedrijven (D1) en de vollegronds-glasgroentebedrijven (D6) namen sterk in aantal af. Van de overige landbouwbedrijven met enige tuinbouw (B2), de beide typen van de gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C1 en C2), de vollegrondsgroentebedrijven (D1), de vollegronds-glasgroentebedrijven (D6) en de "overige" tuinbouwbedrijven (D7) zijn tussen 1963 en 1968 relatief veel bedrijven naar een ander type overgegaan. Daarentegen hebben naar verhouding slechts weinig bedrijven de typen glasgroentebedrijven (D2), boomkwekerijen (D4) en fruitteeltbedrijven (D5) verlaten.

Alle in 1968 aanwezige bloemkwekerijen (D3) behoorden in 1963 tot een ander type. Verder is de toetreding naar verhouding groot geweest bij de landbouwbedrijven (A), de "overige" gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C2) en de "overige" tuinbouwbedrijven (D7). Naar verhouding weinig in trek waren vooral de boomkwekerijen (D4) en verder de bedrijven met groente in de volle grond (B1, C1 en D1) en de fruitteeltbedrijven (D5).

Indien er relatief veel toetreders en uitreders zijn, dan betekent dit dat er een groot verloop is. Zo is het verloop zeer gering bij de boomkwekerijen (D4) en in mindere mate bij de fruitteeltbedrijven (D5) en de landbouwbedrijven met groente in de volle grond (B1).

Bij de gemengde land- en tuinbouwbedrijven met groente in de volle grond (C1) en de vollegrondsgroentebedrijven (D1) zijn naar verhouding veel bedrijven uitgetreden en slechts weinig toegetreden. Omgekeerd zijn er bij de bloemkwekerijen (D3) en de gespecialiseerde glasgroentebedrijven (D2) en in iets mindere mate bij de fruitteeltbedrijven (D5) en de landbouwbedrijven (A) veel bedrijven bijgekomen en hebben weinig bedrijven deze typen verlaten.

Tussen 1963 en 1968 is de helft van de bedrijven met in beide jaren tuinbouw van type veranderd. In het voorgaande is gelet op het resultaat van die verschuivingen. Van belang is ook de aard van de veranderingen. Van welk type gingen bedrijven over en tot welk type gingen die bedrijven behoren ? 2).

1) Zie tevens Hoofdstuk V.

2) Zie ook bijlage 2.

Tabel 4. Veranderingen in het aantal bedrijven per type in de periode 1963-1968

	Aantal bedrijven			
	in 1963	naar ander type in '63-'68	van ander type in '63-'68	in 1968
A. landbouwbedrijven met < 10% tuinbouw	38	- 15	+ 52	75
B. landbouwbedrijven met 10-40% tuinbouw				
B1 met groente	141	- 48	+ 57	150
B2 met overige tuinbouw	64	- 39	+ 33	58
C. bedrijven met 40-70% tuinbouw				
C1 met groente	115	- 75	+ 25	64
C2 met overige tuinbouw	29	- 21	+ 25	33
D. tuinbouwbedrijven met ≥ 70% tuinbouw				
D1 groente in de volle grond	74	- 45	+ 15	44
D2 groente onder glas	74	- 11	+ 75	138
D3 bloemkwekerij	0	-	+ 7	7
D4 boomkwekerijen	26	- 2	+ 3	27
D5 fruitteelt	15	- 1	+ 8	22
D6 groente volle grond en onder glas	104	- 68	+ 33	69
D7 overige tuinbouw	34	- 25	+ 18	27
Alle bedrijven met tuinbouw	714	- 350	+ 350	714

De landbouwbedrijven met < 10% tuinbouw (A)

Van de landbouwbedrijven met weinig tuinbouw (A) in 1963 is 40% van type veranderd: 21% kwam in de categorie landbouwbedrijven met overwegend groente in de volle grond (B1) en 10% in de categorie "overige" landbouwbedrijven (B2).

De landbouwbedrijven met enige tuinbouw (B)

Van de landbouwbedrijven met overwegend groente in de volle grond (B1) is 34% van type veranderd; 22% ging naar de landbouwbedrijven met weinig tuinbouw (A) en 5% naar de gemengde bedrijven met groente in de volle grond (C1).

Van de 61% "overige" landbouwbedrijven (B2) die van type zijn veranderd, ging 23% naar de landbouwbedrijven met weinig tuinbouw (A) en een even groot percentage naar de landbouwbedrijven met groente in de volle grond (B1).

Tabel 5. Mutaties in het aantal landbouwbedrijven met enige tuinbouw (B) en de gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C) in de periode 1963-1968

Bedrijfstype	Aant. bedr. in 1963	Perc. bedrijven dat in 1963-1968 van type veranderde							
		naar							overig
		A	B1	B2	C1	C2	D1	D5	D
B landbouwbedr. met enige tuinbouw	205	23	54	14	7	2	-	-	-
B1 met groente	141	22	<u>66</u>	3	5	1	1	1	1
B2 overige	64	23	<u>23</u>	<u>39</u>	12	3	-	-	-
C gem. land- en tuinbouwbedrijven	144	3	22	16	31	13	7	2	6
C1 met groente	115	3	26	13	<u>35</u>	9	8	1	5
C2 overige	29	3	7	24	<u>14</u>	<u>28</u>	4	7	13

De gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C)

Van de gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C) die naar een ander type zijn overgegaan is tussen 1963 en 1968 15% tot de tuinbouwbedrijven (D) gaan behoren en werd 41% landbouwbedrijf (A).

Van de gemengde bedrijven met groente in de volle grond (C1) is 65% van type veranderd, nl. 26% werd landbouwbedrijf met overwegend groente in de volle grond (B1) en 13% kwam in de categorie "overige" landbouwbedrijven (B2).

Van de "overige" gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C2) is 72% van type veranderd; 24% werd "overige" landbouwbedrijf (B2).

Tuinbouwbedrijven (D)

Slechts 2% van de tuinbouwbedrijven is tussen 1963 en 1968 zodanig geëxtensiveerd dat ze in 1968 tot de landbouwbedrijven (B) behoorden. Wel zijn er enkele bedrijven in de groep gemengde bedrijven (C) gekomen 1). Binnen het hoofdtype tuinbouwbedrijven (D) zijn de verschuivingen veel groter geweest.

Tabel 6. Mutaties in het aantal tuinbouwbedrijven (D) in de periode 1963-1968

Bedrijfstype	Aant. bedr. in 1963	Perc. tuinbouwbedrijven dat in 1963-1968 van type veranderde naar									
		B	C	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	
		D1 vollegrondsgroente-bedrijven	74	4	8	<u>39</u>	19	3	-	-	24
D2 glasgroentebedrijven	74	-	1	-	<u>86</u>	4	-	-	5	4	
D3 bloemkwekerijen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
D4 boomkwekerijen	26	-	-	-	-	-	<u>92</u>	-	-	8	
D5 fruitteeltbedrijven	15	-	7	-	-	-	-	<u>93</u>	-	-	
D6 vollegrond- en glas-groentebedrijven	104	-	6	3	46	2	-	-	<u>35</u>	8	
D7 overige bedrijven	34	3	3	-	24	-	-	15	24	<u>25</u>	
Alle tuinbouwbedrijven	327	2	5	10	40	2	8	6	20	7	

Van de vollegrondsgroentebedrijven (D1) veranderde ruim 66% van type, nl. 24% werd vollegronds-glasgroentebedrijf (D6) en 19% glasgroentebedrijf (D2).

Van de glasgroentebedrijven (D2), de boomkwekerijen (D4) en de fruitteeltbedrijven (D5) zijn er slechts enkele van type veranderd.

Van de vollegronds-glasgroentebedrijven (D6) is 64% naar een ander type overgegaan. Het grootste deel hiervan werd glasgroentebedrijf (D2).

Van de "overige" tuinbouwbedrijven (D7) is driekwart van type veranderd. De verandering heeft een zeer gespreid patroon over de verschillende typen tuinbouwbedrijven met een zekere voorkeur voor de glasgroenteteeltbedrijven (D2) en de vollegronds-glasgroenteteeltbedrijven (D6).

De meeste van de geconstateerde verschuivingen bij de tuinbouwbedrijven wijzen op een tendentie tot specialisatie binnen de tuinbouw, een afnemende belangstelling voor de groenteteelt in de volle grond en een zeer grote toeneming van het aantal glasgroentebedrijven.

Bij de vollegrondsgroentebedrijven (D1) zijn er dan ook veel meer bedrijven verdwenen dan nieuw bijgekomen, waardoor het aantal bedrijven

1) Zie tabel 3.

van dit type met 40% afnam (tabel 4). Bij de glasgroenteteeltbedrijven was daarentegen de toetreding veel groter dan de uittreding, waardoor het aantal bedrijven van dit type bijna verdubbelde.

Groenteteelt in de volle grond en de teelt van groente onder glas zijn in het algemeen complementair 1). In tabel 7 is dan de ontwikkeling van de groenteteelt in de volle grond naar die onder glas vastgelegd.

Tabel 7. Mutaties in het aantal vollegronds- en glasgroenteteeltbedrijven in de periode 1963-1964

Bedrijfstype	Aant. bedr. in 1963	Perc. groentebedrijven dat in 1963-1968 van type veranderde			overige typen
		naar			
		D1	D6	D2	
D1 vollegrondsgroentebedr.	74	<u>39</u>	24	19	18
D6 vollegronds- en glas-groentebedr.	104	3	<u>35</u>	46	16
D2 glasgroentebedrijven	74	-	5	<u>86</u>	9
Overige typen	462	3	2	3	<u>92</u>

Er is een duidelijke tendentie tot een omschakeling van groente in de volle grond naar groente onder glas. Zo zijn er diverse vollegronds-groenteteeltbedrijven (D1) die zich in de periode 1963-1968 voor een groot deel of zelfs helemaal op de teelt van groente onder glas hebben toegelegd. Van de vollegronds-glasgroenteteeltbedrijven (D6) is een zeer groot aantal tot de glasgroenteteelt (D2) overgegaan.

§ 2. De overgedragen bedrijven met in beide jaren een landbouwer of tuinder als bedrijfshoofd

Van de tussen 1963 en 1968 aan een ander bedrijfshoofd overgedragen bedrijven worden alleen die bedrijven behandeld welke zowel voor als na de overdracht als hoofdberoep werden uitgeoefend en waarbij in 1963 en 1968 tuinbouwgewassen voorkwamen. Gezien het kleine aantal bedrijven in de steekproeven moet men voorzichtig zijn met conclusies 2).

1) Zie "De tuinbouw in Noord-Limburg I", blz. 34 en 35.

2) In de twee steekproeven kwamen slechts 49 bedrijven voor die tussen 1963 en 1968 werden overgedragen (zie tabel 1).

Tabel 8. De overgedragen bedrijven naar de veranderingen per hoofd-
type (in procenten)

Hoofdtype in 1963	Hoofdtype in 1968				Alle bedr. in 1963
	A	B	C	D	
A landbouwbedr. met < 10% tuinb.	<u>6</u>	4	-	-	10
B landbouwbedr. met enige tuinb.	4	<u>25</u>	6	4	39
C gem. land- en tuinbouwbedr.	2	4	<u>6</u>	4	16
D tuinbouwbedrijven	-	-	-	<u>35</u>	35
Alle bedrijven in 1968	12	33	12	43	100

Van de overgedragen bedrijven behoorde vóór de overdracht 39% tot de landbouwbedrijven met enige tuinbouw (B) en 35% tot de tuinbouwbedrijven (D).

Van de overgedragen bedrijven is 28% van hoofdtype veranderd: dat percentage is ongeveer gelijk aan dat bij de niet-overgedragen bedrijven. Terwijl echter bij de niet-overgedragen bedrijven bij de veranderingen meestal sprake was van een verlaging van het percentage tuinbouw is bij de overgedragen bedrijven meestal sprake van een verhoging van dit percentage. De verdeling van de overgedragen bedrijven over de verschillende hoofdtypen wijkt in 1968 niet veel af van die van de bedrijven met in 1963 en 1968 hetzelfde bedrijfshoofd.

Van alle overgedragen bedrijven veranderde ruim de helft tussen 1963 en 1968 van type. Bij de bedrijven met in beide jaren hetzelfde bedrijfshoofd lag dit aandeel iets lager.

Uit tabel 9 en bijlage 3 blijkt dat een aantal "nieuwe" bedrijfshoofden al dan niet via het vollegronds-glasgroentebedrijf (D6) op het glasgroentebedrijf (D2) is overgeschakeld.

§ 3. De bedrijven, waarvan het bedrijfshoofd van hoofdberoep is veranderd

Tot slot van dit hoofdstuk zal nog worden nagegaan, in welke mate de overgang naar een niet-agrarisch hoofdberoep van het bedrijfshoofd gepaard is gegaan met een verandering van bedrijfstype. Het betreft 46 bedrijfshoofden uit de steekproef van 1963 die in 1968 geen landbouwer of tuinder meer waren. Van hun bedrijven is 39% van hoofdtype veranderd. Dat percentage is hoger dan bij de niet van beroep veranderde personen. Van alle bedrijven kwam 29% in een hoofdtype met minder tuinbouw en 10% in een hoofdtype met meer tuinbouw.

Daarnaast kan nog opgemerkt worden, dat relatief veel van deze bedrijven tuinbouwbedrijven zijn.

28 Tabel 9. De overgedragen bedrijven naar type in 1963 en 1968

	aantal in		Bedrijven		Verandering in %
	1963	1968	1963	1968	
A. landbouwbedrijven met < 10% tuinbouw	5	6	10	12	+ 20
B. landbouwbedrijven met 10-40% tuinbouw					
B1 met groente	15	11	31	23	- 36
B2 met overige tuinbouw	4	5	8	10	+ 25
C. gemengde land- en tuinbouwbedrijven					
C1 met groente	7	4	15	8	- 43
C2 met overige groente	1	2	2	4	+ 100
D. tuinbouwbedrijven					
D1 groente in de volle grond	3	1	6	2	- 64
D2 groente onder glas	2	9	4	19	+ 350
D3 bloemkwekerij	-	-	-	-	-
D4 boomkwekerij	2	2	4	4	0
D5 fruitteelt	2	2	4	4	0
D6 groente volle grond en onder glas	5	6	10	12	+ 20
D7 overige tuinbouw	3	1	6	2	- 67
Alle overgedragen bedrijven met tuinbouw	49	49	100	100	0

Tabel 10. De bedrijven waarvan het bedrijfshoofd in de periode 1963-1968 van hoofdberoep is veranderd naar de mutaties per hoofdtype (in procenten)

Hoofdtype in 1963	Hoofdtype in 1968				Alle bedr. in 1968
	A	B	C	D	
A landbouwbedr. met < 10% tuinb.	-	2	-	-	2
B landbouwbedr. met enige tuinb.	2	<u>11</u>	-	2	15
C gem. land- en tuinbouwbedr.	2	9	<u>9</u>	6	26
D tuinbouwbedrijven	-	7	9	<u>41</u>	57
Alle bedrijven in 1968	4	29	18	49	100

Van de bedrijven waarvan het bedrijfshoofd naar een niet-agrarisch hoofdberoep is overgegaan, is ruim 60% van type veranderd. Dat percentage is hoger dan bij de overige bedrijven.

De voornaamste verschuiving die met enige voorzichtigheid vastgesteld kan worden is die van de "gemengde" bedrijven met groente (C1) naar landbouwbedrijven met groente (B1).

Tabel 11. De bedrijven met in 1963 nog een landbouwer of tuinder als bedrijfshoofd naar type in 1963 en 1968

Bedrijfstype	aantal in		Bedrijven		Verandering in %
	1963	1968	1963	1968	
A. landbouwbedrijven met < 10% tuinbouw	1	2	2	4	+ 100
B. landbouwbedrijven met enige tuinbouw					
B1 met groente	3	8	7	17	+ 167
B2 met overige tuinbouw	4	5	9	11	+ 25
C. gemengde land- en tuinbouwbedrijven					
C1 met groente	9	4	20	9	- 56
C2 met overige tuinbouw	3	4	6	9	+ 33
D. tuinbouwbedrijven					
D1 groente in de volle grond	13	12	28	26	- 8
D2 groente onder glas	2	3	4	7	+ 50
D3 bloemkwekerij	-	-	-	-	-
D4 boomkwekerij	2	-	4	-	- 100
D5 fruitteelt	1	1	2	2	0
D6 groente volle grond en onder glas	4	3	9	6	- 25
D7 overige tuinbouw	4	4	9	9	0
Alle bedrijven met tuinbouw	46	46	100	100	-

HOOFDSTUK IV

De invloed van enkele factoren bij veranderingen in de opzet van bedrijven, met in 1963 en 1968 hetzelfde bedrijfshoofd

Er zal hier achtereenvolgens worden ingegaan op de leeftijd van het bedrijfshoofd, de vaste arbeidsbezetting in 1963 en 1968, de oppervlakte cultuurgrond in 1963 en 1968 en de aanwezigheid van een meewerkende zoon. Het lijkt aannemelijk, dat jongere bedrijfshoofden eerder wijzigingen aanbrengen in de bedrijfsopzet dan oudere en dat een verandering in de arbeidsbezetting ook aanleiding kan zijn om de bedrijfsopzet te veranderen, evenals een verandering in de oppervlakte cultuurgrond. Ook heeft mogelijk een meewerkende zoon invloed op de opzet van het bedrijf. In deze paragraaf zal nagegaan worden, in hoeverre deze veronderstellingen juist zijn.

§ 1. De leeftijd van het bedrijfshoofd

In zijn algemeenheid blijkt de veronderstelling dat jongere bedrijfshoofden hun bedrijfsopzet meer veranderen dan oudere op te gaan.

Tabel 12. Van type veranderde bedrijven per leeftijdsklasse

Leeftijd van de bedrijfshoofden	Bedrijven in 1963-1968	
	in aantal	perc. w.v. de opzet veranderde
< 40 jaar	179	58
40 - < 50 jaar	195	51
50 - < 60 jaar	213	45
60 - < 70 jaar	109	43
70 jaar	15	20
Alle bedrijven	711 1)	49

1) Van deze bedrijfshoofden is de leeftijd onbekend.

Van alle bedrijven met in 1963 en in 1968 tuinbouw is 49% in deze periode van type veranderd. Dit percentage is bij de bedrijfshoofden jonger dan 40 jaar hoger, en neemt af naarmate de bedrijfshoofden ouder zijn.

Uit gedetailleerde cijfers blijkt, dat bij de jongere bedrijfshoofden een grotere voorkeur bestaat voor de glasgroentebedrijven (D2). Het aantal

glasgroentebedrijven is tussen 1963 en 1968 toegenomen met 87% 1). Bij de bedrijfshoofden beneden 40 jaar was deze toeneming meer dan dubbel zo hoog, namelijk 183%. Daardoor behoorde in 1968 van de bedrijven met tuinbouw van de "jongere" bedrijfshoofden bijna 40% tot de glasgroentebedrijven, tegen gemiddeld slechts 20%. Deze grote toeneming van het aantal glasgroentebedrijven van bedrijfshoofden onder 40 jaar, is vooral tot stand gekomen door een veel snellere omschakeling van de groente-teelt in de volle grond naar die onder glas.

§ 2. De verandering in de vaste arbeidsbezetting 2)

Van een verandering in de arbeidsbezetting is sprake als de bezetting met minstens één vaste mannelijke arbeidskracht wordt vergroot of verminderd. Op 16% van de in beide jaren aanwezige bedrijven is de arbeidsbezetting verkleind en op 13% vergroot.

De veronderstelling dat een verandering in de arbeidsbezetting aanleiding kan zijn om de bedrijfsopzet te veranderen vindt geen steun in de cijfers (tabel 13).

Van de bedrijven met gelijk gebleven arbeidsbezetting veranderden er meer van type dan van de bedrijven met verminderde arbeidsbezetting en evenveel als van de bedrijven met vergrote arbeidsbezetting.

Tabel 13. Van type veranderde bedrijven naar wijziging in de arbeidsbezetting

Arbeitsbezetting 1963-1968	Bedrijven in 1963-1968	
	in aantal	perc. w.v. de op- zet veranderde
Gelijkgebleven	510	50
Verkleind	114	46
Vergroot	90	50
Alle bedrijven	714	49

Uit de meer gedetailleerde cijfers zijn ook nauwelijks conclusies te trekken. Het lijkt er enigszins op, dat bij een verkleining van de arbeidsbezetting een zekere voorkeur bestaat voor de landbouwbedrijven met groente in de volle grond (B1) en bij een vergroting van de arbeidsbezetting voor de "overige" gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C2).

1) Vgl. tabel 4.

2) In dit onderzoek kon vanwege de aard van de beschikbare gegevens alleen aandacht worden besteed aan de vaste mannelijke arbeidskrachten. Vgl. "De tuinbouw in Noord-Limburg I", blz. 41.

§ 3. De verandering in oppervlakte cultuurgrond

Op 40% van de bedrijven is de oppervlakte cultuurgrond veranderd; er had iets vaker een vergroting dan een verkleining plaats. Om zeer geringe veranderingen in de oppervlakte cultuurgrond uit te sluiten, is hierbij uitgegaan van een wijziging tussen 1963 en 1968 van tenminste 1 ha.

Tabel 14. Van type veranderde bedrijven naar wijziging in de oppervlakte cultuurgrond

Oppervlakte in 1963-1968	Bedrijven in 1963-1968		
	in aantal	perc. w.v. de op- zet veranderde	
Verkleind {	met > 3 ha	33	67
	met 1 - 3 ha	102	57
Gelijkgebleven 1)		429	47
Vergroot {	met 1 - 3 ha	102	42
	met > 3 ha	48	54
Alle bedrijven			49

1) Wijzigingen van minder dan 1 ha inbegrepen.

Zowel de bedrijven waarvan de oppervlakte cultuurgrond afnam als die waarvan de oppervlakte met meer dan 3 ha toenam, veranderden vaker van type dan de bedrijven met gelijkgebleven oppervlakte. Alleen van de bedrijven waarvan de oppervlakte toenam met 1-3 ha veranderden er minder van type.

Uit een verdere analyse blijkt, dat bij een areaalverkleining naar verhouding veel meer bedrijven naar de glasgroenteteeltbedrijven (D2) zijn gegaan en ook wat meer naar de "overige" landbouwbedrijven (B2). Bij een vergroting van de bedrijfsoppervlakte was er een relatief grote toename van de landbouwbedrijven met weinig tuinbouw (A) en van de "overige" gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C2).

§ 4. De aanwezigheid van een meewerkende zoon

Meewerkende zoons kunnen alleen op die bedrijven aanwezig zijn, waarvan de bedrijfshoofden al iets ouder zijn. In tabel 15 is daarvan een onderscheid gemaakt naar de leeftijd van het bedrijfshoofd.

In totaal was op 20% van de bedrijven een meewerkende zoon aanwezig. De meeste meewerkende zoons komen voor bij de bedrijfshoofden boven 50 jaar.

Op het eerste gezicht is de aanwezigheid van een meewerkende zoon nauwelijks van invloed geweest op de verandering van bedrijfsopzet. Van de bedrijven met een meewerkende zoon veranderde 47% van type en van de bedrijven zonder een meewerkende zoon 50%.

Tabel 15. Percentage van type veranderde bedrijven met en zonder meewerkende zoons naar leeftijd van de bedrijfshoofden in 1968

Leeftijd bedrijfs- hoofd in 1968	Van type veranderde bedrijven in %		
	in totaal	meewerkende zoon	
		aanwezig	niet aanwezig
< 50 jaar	55	67	54
50 - < 60 jaar	45	46	44
60 - < 70 jaar	43	50	36
≥ 70 jaar	20	-	33
Alle bedrijven	49	47	50

Per leeftijdscategorie echter blijkt een geringe positieve invloed op de verandering van de bedrijfsopzet.

§ 5. Andere factoren

De vier behandelde factoren bleken met uitzondering van de leeftijd wellicht nauwelijks relevant voor wijzigingen in de bedrijfsopzet. Andere factoren zijn waarschijnlijk van meer betekenis geweest 1).

Rentabiliteitsverschillen zijn waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak van de veranderingen. Zij verklaren de verschuiving van de groenteteelt in de volle grond (D1 en C1) naar die onder glas (D2) 2). Een aantal vollegronds-groentebedrijven heeft zich geleidelijk toegelegd op de groenteteelt onder glas, waardoor ze in 1968 of wel tot de vollegronds-groenteteeltbedrijven (D6) behoorden, of wel reeds tot de gespecialiseerde glasgroenteteeltbedrijven. Dat de rentabiliteit van de bedrijven met groente in de volle grond te wensen heeft overgelaten blijkt ook uit de achteruitgang van het aantal landbouwbedrijven met deze teelt (B1).

In 1968 was het aantal bedrijven met overwegend of uitsluitend groente in de volle grond (B1, C1 en D1) 45% lager dan in 1963.

Een andere factor, die bij de veranderingen van type een rol heeft gespeeld is de tendentie tot specialisatie en ontmenging.

- 1) Zie ook blz. 4 van de "De structuur van de tuinbouw in Limburg", deelnota bij de structuurnota van de Limburgse land- en tuinbouw, uitgave Provinciale directie voor de bedrijfsontwikkeling in Limburg.
- 2) Zo was het netto-overschot van de glasbedrijven in Venlo en omgeving in de jaren 1961 tot en met 1966, resp. f. 1 000,-, f. 6 500,-, f. 2 800,- neg. f. 2 000,-, f. 700,- en f. 5 200,- per bedrijf (LEI-verslag 157 en publikatie 4,28).

Bij de vollegrondsbedrijven in Venlo en omgeving was het netto-overschot in de jaren 1962 tot en met 1965, resp. f. 1 860,-, neg. f. 4 530,- neg. f. 4 410,- en neg. f. 550,- per bedrijf (Tuinbouwcijfers 1970, blz. 127).

In Noord-Limburg hebben zich de afgelopen jaren in de landbouw grote veranderingen voltrokken. Zo is in dit gebied de champignonteelt zeer snel uitgebreid; hetzelfde kan gezegd worden van de varkens- en pluimveehouderij. Het blijkt, dat de "agrariërs" in dit gebied niet huiverig zijn om nieuwe ontwikkelingen en mogelijkheden aan te grijpen en daarvoor het bedrijf eventueel drastisch te wijzigen. Dit zou mede een verklaring kunnen zijn voor de omschakeling van nieuw opzetten van het vollegrondsgroentebedrijf tot glasgroentebedrijf of voor de glasgroentebedrijven.

Ten slotte zijn er in Noord-Limburg een aantal voorzieningen gekomen ten behoeve van de tuinbouw, die ongetwijfeld een stimulans hebben gevormd voor de opgetreden ontwikkelingen. Zo zijn er een lagere en een middelbare tuinbouwschool opgericht en worden er allerlei cursussen georganiseerd. Ook een groot aantal studieclubs draagt bij tot vermeerdering van de vakkennis van de tuinders. Ten behoeve van het praktijkonderzoek is de Proeftuin te Venlo van grote betekenis. De tuinbouwvoorlichtingsdienst heeft eveneens bijgedragen tot de opgetreden ontwikkelingen. De afzet van de tuinbouwprodukten heeft plaats via drie veilingen, waarvan die te Grubbenvorst tot de grootste van Nederland behoort. Ook door het beleid van de Boerenleenbanken en het Borgstellingsfonds zijn de ontwikkelingen in de tuinbouw in Noord-Limburg gestimuleerd.

HOOFDSTUK V

Enkele kenmerken van de opgeheven en nieuw-gestichte bedrijven en van bedrijven, die tuinbouw hebben afgestoten of ermee zijn begonnen

§ 1. Het bedrijfstype

De bedrijven, die tussen 1963 en 1968 de tuinbouw hebben afgestoten behoren over het algemeen tot de landbouwbedrijven met weinig of enige tuinbouw (A of B). Bij de opgeheven bedrijven treft men naar verhouding meer tuinbouwbedrijven (D) aan en minder landbouwbedrijven (A en B). De nieuw gestichte bedrijven behoren voor 80% tot de tuinbouwbedrijven (D).

Tabel 16. De bedrijven naar hoofdtype per groep van bedrijven

Groepen van bedrijven	Bedrijven in het steekproefjaar				
	in aantal	in % naar hoofdtype			
		A	B	C	D
Alle bedrijven in 1963	595	9	32	19	40
Opgeheven bedrijven	85	5	20	21	54
Tuinbouw afgestoten	79	33	55	8	4
Tuinbouw aangetrokken 1)	10	60	30	10	-
Nieuw gestichte bedrijven	43	5	6	9	80
Alle bedrijven in 1968	444	12	27	13	48

1) Het aantal bedrijven dat tussen 1963 en 1968 met tuinbouw is begonnen is te klein om er conclusies aan te verbinden.

Per groep bestaan ook verschillen in de verdeling van de bedrijven over de typen. Vanwege de kleine aantallen mogen daaruit slechts voorzichtige conclusies getrokken worden (bijlage 4).

Van de opgeheven bedrijven had het grootste deel overwegend of uitsluitend groente in de volle grond; 28% behoorde tot de vollegrondsgroentebedrijven, 20% tot de gemengde bedrijven met groente in de volle grond en 13% tot de landbouwbedrijven met deze teelt. Van de nieuw gestichte bedrijven daarentegen behoorde liefst 45% tot de glasgroentebedrijven en 18% tot de vollegrondsgroentebedrijven. De bedrijven, die de tuinbouw hebben afgestoten, zijn bijna allemaal landbouwbedrijven, ongeveer gelijk over de drie desbetreffende typen verdeeld.

§ 2. De produktieomvang in sbe

Zoals te verwachten was, waren de opgeheven bedrijven in 1963 over het algemeen klein: 90% was kleiner dan 90 sbe 1), terwijl de gemiddelde produktieomvang nog geen 50 sbe bedroeg (tabel 17).

De bedrijven, die de tuinbouw hebben afgestoten waren in doorsnee iets groter dan het gemiddelde steekproefbedrijf, namelijk 88 resp. 81 sbe.

De produktieomvang van de nieuw gestichte bedrijven is gemiddeld ongeveer even groot als die van alle bedrijven in de steekproef van 1968.

Tabel 17. Verdeling van de bedrijven naar produktieomvang (in sbe) per groep van bedrijven

	Aant. be- drij- ven	Percentage bedrijven naar aantal sbe				Gem. prod.- omvang (sbe)
		< 50	50-90	90-130	≥ 130	
Alle bedrijven in 1963	595					81
Opgeheven bedrijven	85	56	34	10		49
Tuinbouw afgestoten	79	13	44	27	16	88
Tuinbouw aangetrokken	10	10	30	30	30	119
Nieuw gestichte bedrijven	43	12	36	26	26	101
Alle bedrijven in 1968	444	15	37	27	24	103

§ 3. De vaste arbeidsbezetting

Bij de bedrijven, die tuinbouw hebben afgestoten, komen naast de één-mansbedrijven vrij veel tweemansbedrijven voor. Bij de opgeheven bedrijven is dit in mindere mate, en bij de nieuw gestichte nauwelijks het geval.

Tabel 18. Verdeling van de bedrijven naar arbeidsbezetting (vaste mannelijke arbeidskrachten) per groep van bedrijven

Groep	Aant. bedr.	Perc. bedr. naar aantal vaste mannelijke arbeidskr.			
		0	1	2	≥ 3
Opgeheven bedrijven	85	5	71	21	3
Tuinbouw afgestoten	79	2	49	36	13
Tuinbouw aangetrokken	10	-	60	30	10
Nieuw gestichte bedrijven	44	2	88	5	5
Alle bedrijven in 1968	444	2	68	24	6

1) Standaardbedrijfseenheden: zie voor uitleg en de normen bijlage 1.

Het naar verhouding grote aantal éénmansbedrijven bij de nieuw gestichte bedrijven kan verklaard worden uit de leeftijd van de bedrijfs-
hoofden (tabel 19). De produktieomvang per man op deze nieuw gestichte
bedrijven is over het algemeen hoger dan op de andere bedrijven in de
steekproef van 1968.

§ 4. De leeftijd van de bedrijfshoofden

De bedrijfshoofden van de nieuw gestichte bedrijven zijn over het al-
gemeen zeer jong; bijna 90% is jonger dan 40 jaar (ruim 50% is zelfs
jonger dan 30 jaar). Bij de bedrijven, die de tuinbouw hebben afgestoten
of die zijn opgeheven komen meer oudere bedrijfshoofden voor. Maar ook
van de opgeheven bedrijven had nog 30% een bedrijfshoofd dat jonger was
dan 40 jaar.

Tabel 19. Verdeling van de bedrijven naar leeftijd van het bedrijfshoofd
per groep van bedrijven

Groepen	Aant. bedr.	Perc. bedrijven naar leef- tijd bedrijfshoofden			
		< 40	40- $<$ 50	50- $<$ 60	\geq 60
Opgeheven bedrijven	85	30	12	31	27
Tuinbouw afgestoten	79	24	27	23	26
Tuinbouw aangetrokken	10	50	30	10	10
Nieuw gestichte bedrijven	43	89	9	2	-
Alle bedrijven in 1968	444	33	26	24	17

Samenvatting

Doel en uitvoering van het onderzoek

In dit onderzoek is vooral ingegaan op de veranderingen in de samenstelling van de tuinbouw per bedrijf gedurende de periode 1963-1968. Dit is gedaan aan de hand van een typering van de bedrijven met tuinbouw. Bedrijven met een zelfde bedrijfshoofd aan het begin en het eind van de periode, overgedragen bedrijven en bedrijven waarvan het bedrijfshoofd van hoofdberoep is veranderd, zijn afzonderlijk onderzocht. Daarnaast zijn enkele factoren onderzocht die van invloed zouden kunnen zijn op het al dan niet veranderen van type en ten slotte zijn enige bijzondere groepen van bedrijven behandeld, zoals de opgeheven en nieuw gestichte bedrijven.

Bij de uitvoering van het onderzoek is gebruik gemaakt van gegevens van het CBS. Voor beide jaren is een steekproef genomen van 1 op 10 van de bedrijven met tuinbouw, die groter waren dan 10 standaardbedrijfs-eenheden en waarvan het bedrijfshoofd landbouwer of tuinder was.

Het gebied van onderzoek omvat de twee landbouwgebieden van Noord-Limburg met als meest zuidelijke grens de gemeenten Roermond en Herten. Het zuidwestelijk deel van dit gebied is niet opgenomen vanwege de geringe betekenis van de tuinbouw (kaartje 1, blz. 8).

Ontwikkeling van het aantal bedrijven met tuinbouw

In de periode 1963-1968 hebben zich in de samenstelling van de tuinbouw per bedrijf belangrijke veranderingen voltrokken. Deze veranderingen kunnen in de volgende punten worden samengevat:

- tussen 1963 en 1968 heeft zich op veel bedrijven een ontmenging van de "landbouw" en de tuinbouw als geheel voltrokken. Enerzijds hebben een aantal bedrijven de tuinbouw afgestoten, anderzijds een aantal bedrijven de "landbouw".
- in de onderzoeksperiode heeft zich binnen de "tuinbouwbedrijven" een verdere specialisatie voorgedaan. Het percentage gespecialiseerde tuinbouwbedrijven nam toe van 62% in 1963 tot 73% in 1968.
- tussen 1963 en 1968 is het aantal vollegrondsgroentebedrijven zeer sterk gedaald. Daarentegen nam het aantal glasgroentebedrijven sterk toe.

Het aantal bedrijven met tuinbouw en de verdeling van deze bedrijven over de onderscheiden typen wijkt in 1968 duidelijk af van 1963. Dit zal worden nagegaan voor alle bedrijven met tuinbouw en voor de bedrijven per hoofdtype en type.

a. Alle bedrijven met tuinbouw

In 1963 kwamen er in de steekproef 595 bedrijven; in 1968 waren dat er 444.

Tussen 1963 en 1968 zijn er enerzijds 210 bedrijven verdwenen en anderzijds 66 bedrijven bijgekomen. Van de bedrijven in de steekproef van 1963 is in de periode '63-'68 14% opgeheven, 13% heeft de tuinbouw afgestoten en van 8% is het bedrijfshoofd geen landbouwer of tuinder meer. Deze ontwikkeling is samengevat in tabel 20.

Tabel 20. Veranderingen op de steekproefbedrijven 1963-1968

Groepen van bedrijven	In procenten	Aantal
Alle bedrijven in de steekproef van 1963	100	595
tuinbouw afgestoten	13	
opgeheven of in 1968 < 10 sbe	14	
bedrijfshoofd ander hoofdberoep	<u>8</u>	
Na 1963 verdwenen	<u>35</u>	
In 1968 nog aanwezig	65	
<hr/>		
Alle bedrijven in de steekproef van 1968	100	444
met tuinbouw begonnen	2	
nieuw gesticht of in 1963 < 10 sbe	10	
bedrijfshoofd ander hoofdberoep	<u>3</u>	
Sinds 1963 bijgekomen	<u>15</u>	
In 1963 reeds aanwezig	85	

b. Ontwikkeling van het aantal bedrijven per hoofdtype

De genoemde ontwikkelingen hebben ook invloed uitgeoefend op de verandering van het aantal bedrijven per hoofdtype en per type. Daar komt echter bij, dat ook bedrijven, die in beide jaren aanwezig waren, in de periode 1963-1968 van type veranderd zijn en dus invloed hebben gehad op de verandering van het aantal bedrijven per type.

De aantalsontwikkeling per hoofdtype laat enkele zeer duidelijke tendenties zien.

Het aantal landbouwbedrijven met weinig tuinbouw (A) wijkt in 1968 niet veel af van het aantal in 1963. Er verdween een groot aantal bedrijven van dit type, maar er kwamen er ook veel bij. Het eerste had vooral plaats door het afstoten van de tuinbouw en het laatste doordat bedrijven van een ander type het aandeel van de tuinbouw in hun produktie verminderden.

Tabel 21. De bedrijven naar hoofdtype tussen 1963 en 1968

Aard van de mutaties	Aantal bedrijven met tuinbouw				
	to- taal	hoofdtype			
		A	B	C	D
Aantal bedrijven in 1963	595	53	193	113	236
Af: tuinbouw afgestoten	79	26	43	7	3
bedrijf opgeheven	85	4	17	18	46
in '68 ander hoofdberoep 1)	46	1	7	12	26
naar ander hoofdtype					
zelfde bedrijfshoofd	92	7	34	41	10
ander bedrijfshoofd	7	1	4	2	-
In 1968 nog aanwezig-zelfde type	286	14	88	33	151
In 1963 reeds aanwezig-zelfde type	279	14	74	34	157
Bij: tuinbouw aangetrokken	10	6	3	1	-
bedrijf nieuw gesticht	43	2	3	4	34
in '63 ander hoofdberoep 1)	13	2	2	2	7
van ander hoofdtype					
zelfde bedrijfshoofd	92	26	36	17	13
ander bedrijfshoofd	7	2	2	1	2
Aantal bedrijven in 1968	444	52	120	59	213

1) Onder ander hoofdberoep wordt hier begrepen ander dan landbouwer of tuinder.

Het aantal landbouwbedrijven met enige tuinbouw (B) is tussen 1963 en 1968 met bijna 40% afgenomen. Er verdwenen bedrijven door het afstoten van de tuinbouw en het overgaan naar een ander hoofdtype. De aanvulling had bijna uitsluitend plaats door de overgang van een aantal bedrijven naar dit hoofdtype. Het aantal "gemengde" land- en tuinbouwbedrijven (C) is tussen 1963 en 1968 ongeveer gehalveerd. De vermindering had vooral plaats door het veranderen van hoofdtype.

Het aantal tuinbouwbedrijven (D) verminderde in de periode 1963-1968 met 10%. Een aantal bedrijven verdween door opheffing en in mindere mate door het kiezen van een beroep buiten de land- en tuinbouw door het bedrijfshoofd. De aanvulling van het aantal tuinbouwbedrijven is bijna geheel veroorzaakt door het stichten van dit type bedrijven.

De landbouwbedrijven met enige tuinbouw (B)

Hierbij zijn twee typen onderscheiden. Het aantal landbouwbedrijven met groente in de volle grond (B1) nam tussen 1963 en 1968 af met ruim 20%. Er verdwenen bedrijven door het afstoten van tuinbouw en het overgaan naar een ander type (beide ongeveer 20%). De aanvulling had bijna uitsluitend plaats doordat een aantal bedrijven tot dit type is gaan behoren.

Bij de "overige" landbouwbedrijven (B2) heeft naar verhouding een veel sterkere afnemering plaatsgehad. Ook hier is de vermindering vooral een gevolg van het afstoten van de tuinbouw en het overgaan naar een ander type.

De gemengde land- en tuinbouwbedrijven (C)

Ook dit hoofdtype bestaat uit twee typen. Het aantal "gemengde" bedrijven met groente in de volle grond (C1) is tussen 1963 en 1968 zeer sterk gedaald. Dit gebeurde vooral door de overgang naar een ander type, alhoewel ook een aantal bedrijven is opgeheven. Er had enige aanvulling plaats door verandering van type.

Het aantal "overige" gemengde bedrijven (C2) is slechts weinig afgenomen. Wel heeft er tussen 1963 en 1968 een grote wisseling van bedrijven plaatsgehad, die grotendeels op rekening komt van het veranderen van type.

De tuinbouwbedrijven (D)

De tuinbouwbedrijven zijn in zeven typen onderverdeeld. Het aantal vollegrondsgroentebedrijven (D1) is tussen 1963 en 1968 zeer sterk afgenomen. Van alle vollegrondsgroentebedrijven in 1963 was in 1968 nog maar 11% als zodanig aanwezig. Ongeveer een derde deel is opgeheven, terwijl een ander derde deel tot een ander type is gaan behoren; verder is op veel van deze bedrijven het bedrijfshoofd van hoofdberoep veranderd (bijna 20%). De in 1968 bestaande vollegrondsgroentebedrijven zijn voor een groot deel nieuw gesticht (bijna 30% van de in 1968 aanwezige bedrijven) of van een ander type naar dit type zijn overgegaan.

Het aantal glasgroentebedrijven (D2) is tussen 1963 en 1968 sterk toegenomen. Er verdwenen nauwelijks bedrijven, terwijl er anderzijds een groot aantal bijkwam, voornamelijk door overgang naar dit type (ruim 40%), hoewel er ook veel nieuw gestichte bedrijven voorkomen.

In 1963 waren er nog geen bloemkwekerijen (D3) in de steekproef en in 1968 vijf. Hiervan komen er twee op rekening van stichting van nieuwe bedrijven en drie op verandering van type tussen 1963 en 1968.

Bij de boomkwekerijen (D4) is sprake van een zekere afnemering van het aantal bedrijven. Tussen 1963 en 1968 heeft verder geen grote wisseling van bedrijven plaatsgehad. In elk geval zijn de aantallen te klein om conclusies te trekken. Hetzelfde geldt min of meer voor de fruitteeltbedrijven (D5). Hier had tussen 1963 en 1968 enige toeneming plaats van het aantal bedrijven. Men mag met enige voorzichtigheid concluderen, dat er vrij veel fruitteeltbedrijven zijn opgeheven en dat de toeneming vooral het gevolg is van de overgang naar dit type.

Het aantal vollegronds-glasgroentebedrijven (D6) is tussen 1963 en 1968 met bijna 40% afgenomen.

Ruim de helft van deze bedrijven uit 1963 behoorde in 1968 tot een ander type (vnl. tot de glasgroentebedrijven). Ook de (minder sterke) aanvulling is vooral het gevolg van verandering van type.

Het aantal overige tuinbouwbedrijven (D7) is tussen 1963 en 1968 eveneens afgenomen, de wisseling is echter veel groter geweest. Van alle in 1963 tot dit type behorende bedrijven was er in 1968 niet een meer

over. Ruim twee derdedeel is tussen 1963 en 1968 tot een ander type gaan behoren. De aanvulling van het aantal bedrijven van dit type had zelfs geheel langs deze weg plaats.

Uit het voorgaande kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

- het afstoten van de tuinbouw heeft zich hoofdzakelijk afgespeeld bij de landbouwbedrijven (A, B1 en B2) en daar ook een tamelijk grote tot grote invloed gehad op de aantalsontwikkeling;
- het opheffen van bedrijven is van belang geweest voor de aantalsontwikkeling van de vollegrondsgroentebedrijven (D1) en de fruitteeltbedrijven (D5);
- de overgang van het bedrijfshoofd naar een beroep buiten de land- en tuinbouw is bij geen enkel type van grote invloed geweest op de aantalsontwikkeling. Het heeft wel een zekere rol gespeeld bij de vollegrondsgroentebedrijven (D1) en de "overige" tuinbouwbedrijven (D7);
- de overgang van bedrijven naar een ander type is van grote tot zeer grote invloed geweest op de aantalsontwikkeling bij de "overige" tuinbouwbedrijven (D7), de vollegronds-glasgroentebedrijven (D6) en de twee typen van de "gemengde" land- en tuinbouwbedrijven (C1 en C2);
- het met tuinbouw beginnen op een bestaand landbouwbedrijf komt weinig voor en heeft ook nauwelijks invloed gehad op de aantalsontwikkeling bij de verschillende typen. Hetzelfde geldt voor het overgaan van het bedrijfshoofd van een niet naar een wel agrarisch hoofdberoep;
- het stichten van een nieuw bedrijf heeft bij enkele typen wel invloed gehad op de aantalsontwikkeling, zoals bij de vollegrondsgroentebedrijven (D1) en de glasgroentebedrijven (D2);
- De ontwikkeling van het aantal bedrijven per type werd sterk beïnvloed door de aanvulling met bedrijven vanuit andere typen. Zo is van alle in 1968 tot de "overige" tuinbouwbedrijven (D7) behorende bedrijven ruim 70% daar ingekomen door verandering van type. Ook bij de "overige" gemengde bedrijven (C2) en de "overige" landbouwbedrijven (B2) is dit percentage zeer hoog, evenals bij de landbouwbedrijven met weinig tuinbouw (A), de glasgroentebedrijven (D2) en de vollegronds-glasgroentebedrijven (D6).

Achtergronden van deze ontwikkelingen

In deze studie is slechts zeer globaal op de achtergronden van de geconstateerde ontwikkelingen ingegaan. Daarbij werd het volgende gevonden:

- de jongere bedrijfshoofden veranderen over het algemeen de bedrijfsopzet vaker dan de oudere, met name in de richting van de glasgroente- en teeltbedrijven;
- een verandering in de vaste arbeidsbezetting vormt op zichzelf geen aanleiding om het bedrijfstype te veranderen;

- hetzelfde geldt voor een areaalvergroting van het bedrijf. Bij een verkleining van het areaal cultuurgrond is het type wel vaker veranderd, met name in de richting van de glasgroenteteelt;
- bij aanwezigheid van een meewerkende zoon is het bedrijf iets vaker van type veranderd. Over het algemeen is deze invloed niet groot;
- het overdragen van het bedrijf geeft slechts in geringe mate een extra impuls tot verandering van type.

Hoe is het dan te verklaren, dat ongeveer de helft van de in beide jaren aanwezige bedrijven in 1968 tot een ander type behoort dan in 1963 en dat de verdeling van de bedrijven met tuinbouw over de onderscheiden typen in 1968 duidelijk afwijkt van die in 1963? De vijf genoemde factoren hebben daarbij nauwelijks een rol gespeeld, met uitzondering van de leeftijd van de bedrijfshoofden.

Voor deze ontwikkelingen in de tuinbouw zijn waarschijnlijk de volgende achtergronden van betekenis:

- de gunstige rentabiliteit van de tuinbouw onder glas in de onderzochte periode en de slechte uitkomsten van de bedrijven met teelten in de volle grond;
- de tendentie tot specialisatie en ontmenging;
- de invloed van o.a. onderwijs, onderzoek, voorlichting en de veilingen;
- de neiging van een aantal "agrariërs" in het gebied van onderzoek om nieuwe wegen in te slaan en het bedrijf aan gewijzigde omstandigheden aan te passen.

Enkele speciale groepen van bedrijven

In deze studie zijn drie groepen van bedrijven nader bestudeerd, te weten de bedrijven, die tussen 1963 en 1968 zijn opgeheven, die de tuinbouw hebben afgestoten en die nieuw zijn gesticht.

- Van de opgeheven bedrijven behoren er naar verhouding veel tot de vollegrondsgroentebedrijven (28%) en tot de gemengde bedrijven met groente in de volle grond. Deze opgeheven bedrijven waren in 1963 zowel in oppervlakte als in produktieomvang klein. Het bedrijfshoofd was meestal 50 jaar of ouder, alhoewel ook 30% van de bedrijfshoofden jonger was dan 40 jaar.
- De bedrijven, die de tuinbouw hebben afgestoten, behoorden in 1963 bijna alle tot de landbouwbedrijven met weinig of enige tuinbouw (88%). Ze waren in 1963 over het algemeen groter dan 7 ha en hadden een produktieomvang, die iets boven het gemiddelde lag. De bedrijfshoofden waren over het algemeen wat ouder dan alle andere bedrijfshoofden.
- Van de nieuw gestichte bedrijven behoorde in 1968 ongeveer 80% tot de tuinbouwbedrijven: 45% tot de glasgroentebedrijven en 18% tot de vollegrondsgroentebedrijven. In oppervlakte zijn deze bedrijven over het algemeen erg klein (driekwart is kleiner dan 3 ha), de produktieomvang is ongeveer even groot als die van alle bedrijven met tuinbouw. Bijna 90% van de bedrijfshoofden is jonger dan 40 jaar.

BIJLAGE 1

Standaardbedrijfseenheden per gewas en diersoort

Standaardbedrijfseenheden zijn verhoudingsgetallen voor de toegevoegde waarde per eenheid van gewas of diersoort. Deze verhoudingsgetallen zijn gebaseerd op de hoogte van de netto-toegevoegde waarde op basis van factorkosten bij een moderne bedrijfsvoering (= het totaal van kosten aan arbeid, machines, werk door derden en gebouwen).

Hieronder volgen het aantal standaardbedrijfseenheden per ha of per stuks vee van de belangrijkste gewassen en diersoorten.

Diersoort:	sbe per st.	Pit- en steenvruchten:	sbe per ha
melkkoeien	2,5	appels en peren < 1 jaar	20,0
jongvee	0,7	appels en peren ≥ 1 jaar	20,0
mestvarkens	0,16		
fokzeugen	1,6	Klein fruit:	
mestkuikens	0,004	jongere bessen	17,0
leghennen	0,02	andere bessen	35,0
		overige klein fruit	60,0
Akkerbouwgewassen	sbe per ha		
granen	3,0	Tuinbouwzaden	22,0
suikerbieten	6,5	Bloemen in de volle grond	65,0
aardappelen	5,5	Boomkwekerij in de volle grond (Limburg)	80,0
Groente in de volle grond:		Groente onder glas:	
aardbeien	25,0	groente onder koud glas	220,0
bloemkool	21,0	komkommers onder warm glas	320,0
asperges ≥ 3 jaar	17,0	tomaten onder warm glas	320,0
groene erwten	3,0	augurken onder warm glas	250,0
vroege koolsoorten	12,0	overige groente onder warm glas	320,0
overige groente (Limburg)	24,0		
Bloembollen:		Bloemen onder glas:	
gladiolen	35,0	rozen	400,0
overige bolgewassen	60,0	anjers	450,0
		potplanten	1250,0
		overige bloemen	300,0

BIJLAGE 2 De bedrijven met in beide jaren dezelfde landbouwer of tuinder als bedrijfs hoofd naar type

Bedrijfstype	Aant. in 1963	het- zelfde type	an- der type	Bedrijven in 1968 naar type in %													
				A	B1	B2	C1	C2	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7		
A landbouwbedrijven, <10% tuinbouw	38	60	40	60	21	11	-	5	3	-	-	-	-	-	-	-	-
B1 landbouwbedrijven met groenten	141	66	34	22	66	3	5	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-
B2 10-40% tuinbouw overige	64	39	61	23	23	39	12	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
C1 gemengde land-en tuinbouwbedr. (40-70%) met groenten	115	35	65	3	26	13	35	9	8	2	-	-	-	-	1	2	1
C2 overige	29	28	72	3	7	24	14	28	4	3	-	-	-	-	7	3	7
D1 tuin- vollegrondsgroentebedrijven	74	39	61	-	1	3	5	3	39	19	3	-	-	-	24	3	3
D2 bouw- glasgroentebedrijven	74	86	14	-	-	-	-	1	-	86	4	-	-	-	5	4	4
D3 be- bloemkwekerijen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
D4 drij- boomkwekerijen	26	92	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
D5 ven fruitteeltbedrijven	15	93	7	-	-	-	-	7	-	-	-	-	-	-	93	-	-
D6 $\geq 70\%$ met vollegronds-en glas- tuin- groenten	104	35	65	-	-	-	2	4	3	46	2	-	-	-	35	8	8
D7 bouw overige tuinbouwbedrijven	34	25	75	-	3	-	-	3	-	24	-	-	-	6	15	24	25
Alle bedrijven met tuinbouw	714	51	49	10	21	8	9	5	6	19	1	4	3	10	4	4	4
A landbouwbedrijven, <10% tuinbouw	38	60	40	60	21	11	-	5	3	-	-	-	-	-	-	-	-
B landbouwbedrijven, 10-40% tuinbouw	205	58	42	23	54	14	7	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
C gemengde land- en tuinbouwbedr.	144	33	67	3	22	16	31	13	7	2	-	-	-	-	2	2	2
D tuinbouwbedrijven, $\geq 70\%$ tuinbouw	327	53	47	-	1	1	2	3	10	40	2	8	6	20	7	7	7
Aantal bedrijven in 1968	715	364	350	75	150	58	64	33	44	138	7	27	22	69	27	27	27

BIJLAGE 3 Overgedragen bedrijven, met in beide jaren een landbouwer of tuinder als bedrijfs hoofd naar type

Bedrijfstype	Aantal bedrijven in 1968 naar type														
	in 1963	het- zelfde type	an- type	A	B1	B2	C1	C2	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7
A landbouwbedr., weinig tuinbouw	5	3	2	3	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
B1 landbouwbedr. met groenten	15	9	6	2	9	1	-	1	-	1	-	-	-	1	-
B2 enige tuinbouw overige	4	1	3	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-
C1 gemengde land-en tuinbouwbedrijven met groenten	7	2	5	1	1	1	2	-	-	1	-	-	-	1	-
C2 tuinbouwbedrijven overige	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
D1 tuin- vollegrondsgroentebedrijven	3	1	2	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	1	-
D2 glasgroentebedrijven	2	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
D3 bouw- bloemkwekerijen	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
D4 boomkwekerijen	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
D5 bedrijf- fruitteelbedrijven	5	1	4	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	1	-
D6 vollegronds-glasgroentebedr.	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
D7 ven overige	49	22	27	6	11	5	4	2	1	9	-	2	2	6	1
Alle bedrijven met tuinbouw	5	3	2	3	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
A landbouwbedr., weinig tuinbouw	19	10	9	2	10	2	1	2	-	1	-	-	-	1	-
B landbouwbedr., enige tuinbouw	8	2	6	1	1	1	3	-	-	1	-	-	-	1	-
C gemengde land- en tuinbouwbedr.	17	7	10	-	-	-	-	-	1	7	-	2	2	4	1
D tuinbouwbedrijven															

BIJLAGE 4 De bedrijven naar groep en naar type

Type	Groepen van bedrijven in %					
	tussen 1963 en 1968					
	in 1963	opge- heven	tuinb. afge- stoten	tuinb. aange- trok- ken	nieuw ge- sticht	in 1968
A landbouw met weinig tuinbouw	9	5	33	60	5	12
B1 bedrij- met enige met groenten	21	13	31	30	6	21
B2 ven tuinbouw overige	11	7	24	-	-	6
C1 gemengde met groenten	15	20	6	10	5	9
C2 bedrijven overige	4	1	2	-	4	4
D1 tuin- vollegrondsgroentebedr.	12	28	3	-	18	6
D2 bouw- glasgroentebedrijven	7	5	-	-	45	21
D3 be- bloemkwekerijen	-	-	-	-	5	1
D4 drij- boomkwekerijen	4	3	-	-	-	4
D5 ven fruitteeltbedrijven	2	4	-	-	5	3
D6 vollegrondsglasgroentebedr.	11	12	1	-	7	9
D7 overige tuinbouwbedrijven	4	2	-	-	-	4
Alle bedrijven met tuinbouw	100	100	100	100	100	100
A landbouw- weinig tuinbouw	9	5	33	60	5	12
B bedrijven met enige tuinbouw	32	20	55	30	6	27
C "gemengde" bedrijven	19	21	8	10	9	13
D tuinbouwbedrijven	40	54	4	-	80	48

